

Matko Botić

Erevan i njegov dvojnik

Sedam dana kazališne ponude armenskoga glavnog grada

*A sad, moja napačena dušo, što ćeš sad?
Knjiga tuge, Sveti Grgur iz Nareka, 10. stoljeće*

Šetajući Erevanom u kasnu jesen 2014. godine, u klimatskim uvjetima neuobičajeno blagim za to godišnje doba i geografski položaj, putnik namjernik ne može ne zamijetiti dvije suprotnosti koje se neprestano sukobljavaju čak i unutar koncentričnih ulica uže gradske jezgre. S jedne strane, raskoš metropole predstavljena briljantnim projektom arhitekta Aleksandra Tamianiana, grandiozan gradski centar ispunjen monumentalnim neoklasicističkim zgradama od crvenkaste vulkanske sedre oko središnjeg trga, duž kojega nestrpljivo mile kolone najmodernijih SUV-ova i terenaca na putu do blistavo osvjetljenih hotela, skupih barova i poslovnica elitnih europskih modnih tvrtki. Usporedo s tim blještavilom, na ulicama istoga grada kotrljaju se dotrajali ruski kamioneti opojnih ispušnih plinova i stare taksi-Lade, čiju ovisnost o koroziji skriva tek konstantna briga njihovih vlasnika, a neugledne potleušice depresivna ugodaja udaljene su prema rijeci Hrazdan tek nekoliko stotina metara od reprezentativnog središta. Financijska moć utjecajne dijaspore i iznudeni retrošnih običnog plebsa supostoje mirno u današnjem Erevanu, zajedno tvoreći grad koji je u jednakim omjerima voljena metropola domicilnih i brojnih raseljenih Armenaca, blazirano europeizirano središte sa svugdje istim franšizama multinacionalnih kompanija i bivša sovjetska pro-

vincija prepuna ljudi na granici siromaštva. Kako se u tom pomalo shizofrenom koktelu snalazi kazališna umjetnost, glavni razlog dolaska putnika namjernika s početka teksta?

Svjetski kongres Međunarodnog kazališnog instituta (ITI), koji je od 17. do 23. studenoga 2014. održan u Erevanu, u svom popratnom programu okupio je veliki broj kazališnih predstava, očigledno izabranih po elitističkom ključu. U gradu s barem petnaest kazališnih kuća, mahom financijski podržanih od budžetskih sredstava, program za strane goste izrađen je konzervativno, s puno uobičajenih repertoarnih sumnjivaca, elitnih produkcija i kanonskih naslova. Sudeći po ponuđenom programu, kazališta u Erevanu po repertoarnim stremljenjima ne razlikuju se puno od velikih zagrebačkih teatar: obavezna klasika s popisa školske lektire poput Shakespearea, Gogolja, Carrolla i Čehova, nacionalna baština poput baleta *Gajane Arama Hačaturjana*, suvremeni europski i domaći dramski *mainstream* kao što su naslovi Yasmine Reze, poneka monodrama, kabaret i simpatičan retroodsaj bečke operetne škole u armenskoj verziji. Nezavisna scena, alternativne produkcije, postdram-

Autor fotografija: Matko Botić

Zgrada Državne opere

sko kazalište i suvremeni ples u službenom programu Kongresa nisu ni spomenuti, što ne znači, kako se kasnije ispostavilo, da takva umjetnička stremljenja nisu prisutna u milijunskoj armenskoj metropoli, samo se na prvi pogled ne primjećuju, poput sirotinjskih kvartova skrivenih u sjeni reprezentativne arhitekture.

Erevan je istovremeno i drevno i mlado mjesto: jedan od najstarijih neprekidno naseljenih gradova na svijetu, s utvdama iz osmog stoljeća prije Krista, tek se u recentnoj prošlosti prometnuo u metropolu u modernom smislu. Od grada s trideset tisuća duša na kraju devetnaestog stoljeća, Erevan nakon Prvoga svjetskog rata ubrzano buja kao armenska prijestolnica unutar Sovjetskog Saveza, naglo poput bubuljičavog tinejdžera koji je preko noći od maloga djeteta izrastao u najvišeg dječaka u razredu, pa Tamianianovi elegantni krugovi gradskoga središta prepunog zelenih površina postaju nepovratno nagršeni sovjetskim stambenim „spavaonicama“ na obodu. Većina gradskih kazališta, kao i zagrebačka, nalazi se unutar zelenog pojasa u centru, i sva su dohvatljiva s maksimalno petnaestak minuta laganog hoda od glavnoga trga. Žanrovska i tematska raslojenost također podsjeća na zagrebačku ponudu: grandiozna zgrada opere, nekoliko dramskih

teatar, kazalište mladih, kazališta za djecu, kuće specijalizirane za muzički teatar, komorne scene, mjesta u kojima se prikazuju kabareti i komercijalne forme. Tih petnaestak teatarskih kuća, većinom izgrađenih za vrijeme sovjetske vladavine, ujedno su i pozornice koje nezavisne kazališne trupe po tržišnim uvjetima mogu unajmiti, ako za to smognu financijska sredstva.

Listajući programe, već na prvi pogled primjećuje se da erevanski teatri rado postavljaju Shakespearea – komedije, tragedije, pa čak i kraljevske kronike koje se ne vide često, poput *Kralja Ivana*. Tradicija izvođenja Shakespearea u armenskim kazalištima nije od jučer, čak pedesetak ovdašnjih prevoditelja od sredine devetnaestog stoljeća hvatalo se ukočast s njegovim stihovima, a glumac Petros Adamian igrao je Hamleta kad i njegov vršnjak Andrija Fijan u Zagrebu, samo na armenskom jeziku u ruskim i francuskim kazalištima. Pokušajem što sadržajnijeg probiranja ponuđenih predstava, izbor pada na komediju *Na Tri kralja ili kako hoćete* u Državnom kazalištu glazbene komedije Hakoba Paroniana u režiji Ervanda Gazanjana te tragediju *Julije Cezar* u Dramskom kazalištu Hračje Gapanianiana u režiji Armena Kandikijana.

Armenski uvod u lepršaviji dio Shakespeareova opusa na

Panorama Erevana

samom početku ne sluti na dobro. Kazalište Hakoba Paroniana, jarko osvijetljenog pročelja zgrade u neposrednoj blizini središnjeg trga, mami građane u svoju unutrašnjost šarenim plakatima s izraženom komercijalnom notom – mladi glumci operetnim gardom pozivaju u teatar koji, po svemu sudeći, računa na lakše probavljivi dramsko-glazbeni repertoar, „s pjevanjem i povremenim pucanjem“. Po tom principu nastradala je i Shakespeareova prošna komedija, izgubljena između operetne glume, baletnih *intermezza* koji služe tomu da glumci stignu pobjeći u garderobu kad im završi scena i pokoje pjevane numere osmišljene s vrlo sumnjivim glazbenim ukusom. Avo Kalatijan koji tumači lik Lude izlazi na početku predstave pred publiku držeći malu marionetu koja očito predstavlja samoga Shakespearea, najavljujući događaje koji će uslijediti. Lutkica Shakespeare izgleda smiješno, poput nekog glupavog umišljenog gundala koje o sebi ima previsoko mišljenje, a ni predstava koja je uslijedila nije stara Shakespearea predstavila u boljem svjetlu.

Tjedni program Državnog kazališta glazbene komedije Hakoba Paroniana

Drugi odabrani naslov erevanske šekspirovske ponude doima se puno ozbiljnijim i studioznije zamišljenim poslom, već od scenografskog postava koji dočekuje publiku u velikoj dvorani Dramskog kazališta Hračije Gapljaniana – modernistički kolaž razrušenih ostataka antičke civilizacije i suvremenih rešetaka, „vrijeme poslije vremena“, sumorni distopijski *theatrum mundi*. Teatar koji od 1986. godine vodi redatelj predstave Armen Kandikijan čini se svojevrsnim pandanom zagrebačkog Kazališta Gavella, s repertoarom koji je utemeljen u dramskom kanonu, ali bez izrazitijih proboja u nepoznato. Kandikijanov *Julije Cezar* najavljuje se kao Shakespeare izveden „hrabrim pristupom“, ali ništa u dramaturškoj, redateljskoj i izvedbenoj provedbi toga pristupa nije ni hrabro ni novo. Riječ je o dobro zamišljenu redateljskom modernizmu kakav je na hrvatskim scenama vladao osamdesetih godina prošloga stoljeća, s preciznim *štrihovima* i dobro vođenim glumačkim kolektivom, ali bez primjetnog estetskog ili etičkog rizika i inovacija. Erevanski *Julije Cezar* zamišljen je kao platforma za konverzijska filozofska nadigravanja triju glumačkih prvaka, Artura Utmaziana kao Marka Bruta, Hračije Harutiuniana kao Marka Antonija i Grigora Gabrielliana kao Cezara, koji svojom izvedbenom koncentracijom osvajaju gledateljevu pažnju i kad je redateljska ruka tek putokaz za urednu izmjenu mizanscena, ali nedokučivi armenski jezik bez pomoći titlova neupućenom uhu zvuči kao dijalekt klingonskog. Svjetina kojom manipuliraju besprijekorni oratori Shakespeareova *Julija Cezara* u Kandikijanovoj viziji, u jednom trenutku počinje mahito dizati desnice u nacistički pozdrav, što je ipak znak koji je čak i izgubljenima bez prijevoda kristalno jasan. „Ako vidim vojnika, očekujem smrt“, piše u svojoj *Knjizi tuđe* armenski pjesnik, mistik i svetac Grgur iz Nareka prije više od tisuću godina, a erevanski *Julije Cezar* toj tvrdnji daje upečatljivu, iako ponešto demodiranu kazališnu potvrdu.

Odmaknuvši se od Shakespearea, šetnja erevanskim kazališnim „srednjim strujama“ nastavila se predstavama u Državnom kazalištu lutaka Hovhannesa Tumaniana, dječjem kazalištu s dvije scene u koje hodočaste djeca u brojnim organiziranim skupinama od tri sata poslijepodne pa nadalje. *Alisa u zemlji čudesa* u režiji mladog Samsona Movsesjana, sasvim je prosječna, uredno režirana dječja

Pročelje Državnog kazališta lutaka Hovhannesa Tumaniana

tezga kakvih se mogu vidjeti deseci na svakom festivalu kazališta za djecu, s obaveznim pokretnim paravanima i nemarnom animacijom, ali se zato druga predstava igrana u istome kazalištu pokazala pravom pravcatom poslasticom, iako je riječ o skromnoj studentskoj produkciji. Studenti prve godine tamošnjeg Instituta za film i kazalište, naime, iskoristili su poemu armenske umjetničke ikone Hovhannesa Tumaniana *Zauzimanje Tmbkaberda* i od starinske rimovane literature napravili urnebesan lutkarski *tour de force*, koji na duhovit, ali i potresan način tretira drevni događaj iz armenske povijesti. Tumanianova poema nastala početkom dvadesetog stoljeća prije svega govori o tankoj granici između osobne ambicije i nacionalne izdaje, ali zaigrani studenti gradi prilaze sa željom da temu prošire na neugodan total, ocrtavajući herojsku prošlost kao nerazmrsivu petlju sukoba, nasilja i patnje. Tumanianove rečenice tu su tek povod za žestoko orgijanje stvarnom hranom i priborom za jelo, pa brašno postaje maglovita oluja, tijesto se kida poput ljudskih ekstremite-

Armenski povijesni muzej na središnjem Trgu Republike

ta u borbi, rajčice se i po tri odjednom nabijaju na nož/kolac, dekadentna piramida čaša za šampanjac nestaje u pravoj vatri, a živi rakovi, poput onog Brookova davno ubijenog leptira, okrutno stradavaju na otvorenom plamenu plinskog kuhala. Sve to ludilo na granici tehničke sigurnosti, ispunjeno stalnim gledateljevim strahom da će si netko od raspojasane mladarije u žaru glume odsjeći prst sjekirom ili će slamnata torba koja se slučajno zapalila prenijeti vatru na dvoranu obučenu u lako zapaljiv platneni materijal, izvedeno je glumački i animacijski besprije-korno i duhovito, začuđujuće vješto za studente na početku školovanja. *Zauzimanje Tmbkaberda*, iako studentska vježba, najbolja je predstava erevanskog kongresno-kazališnog tjedna jer je vlastiti izvedbeni predložak u potpunosti izmjestila u prostor maštovitog i društveno odgovornog kazališta, bez kompromisa s očekivanjima publike i ukapljuvanja u prevladavajuća estetska mjerila.

Armenska povijest gorka je zbirka ratova i političkih igara za teritorij, vidljivo je to iz potonje predstave, ali i konzultirane literature i dostupnih muzejskih postava. Obilježen

žrtvama prvog i jednog od najjezivijih etničkih čišćenja dvadesetog stoljeća, narod koji je genocidu dao strašno ime i čija je povijest neprekidno ponavljanje matrice tiranije jačeg, na neumitnu globalizaciju dvadeset i prvog stoljeća i meko gubljenje nacionalnog identiteta gleda na neki svoj, poseban način. Tema je to svojevrsnog kabareta pod nazivom *Ničija zemlja* Are Jernjakiana, voditelja erevanskog Državnog komornog kazališta, u režiji njegove kćeri, Lusine Jernjakian. *Ničija zemlja* počinje kao kerempuhovska zabava za široke mase: mlada i zgodna glumačka ekipa u svečanoj odjeći, svadbarski klavijaturist s punim USB-om MIDI matrica za *evergreene* i recentne hitove, pa red glazbe, red *standupovskih* nastupa. No kad nakon nekog vremena, nakon Arethe Franklin, Beatlesa, Toma Jonesa i Katy Perry, uslijede domaći šlageri u izvedbi glumački, plesno i pjevački dobro uvježbanih izvođača, za razliku od engleskih pjesama puni nekog neuhvatljivog patosa, predstava počinje dobivati obrise nečega što i nije samo površna zabava. Nakon razgovora s redateljicom i glumcima dojmovi se slažu u mozaik teško razumljiv bez prijevoda: predložak Are Jernjakiana radnju smješta u

budućnost, „ničija zemlja“ mjesto je na kojem je nekad bio Erevan, a likovi u predstavi zapravo tužuju za svojim gradom, koji je posljednji put zauvijek nestao potučen baršunastom rukavicom sveopće svjetske globalizacije. Nešto što bi drugdje izgledalo kao jeftina rabota opskurne desnice, u Erevanu postavlja mlada redateljica, predstava okuplja mladu, urbanu publiku koja s velikim užitkom i iskrenim zanosom pjeva i pleše i na engleske i na domaće hitove, pa sve skupa biva teško dokučivo nedovoljno upućenom stranom promatraču.

Šetnja erevanskim teatarskim životom tu bi negdje po svojoj prilici i završila, bez spomena o istinskoj alternativi u formi ili sadržaju, da se u kutu velikog kongresnog vodiča kroz programska zbivanja nije sakrila sitna obavijest o predstavljanju armenskih umjetnika u Institutu za suvremenu umjetnost, u trajanju od jedva sat i pol. Kratka šetnja istočnim dijelom centra nije završila pred još jednim velebnim pročeljem kakva krase ulaze u institute takva imena i ranga, već pred skromnim zelenim metalnim vratima, iza kojih su se znatiželjnici natiskali u tri prostorije od sveukupno osamdesetak kvadrata, u središtu kojih je isijavala ogromna cilindrična peč na drva. Institut za suvremenu umjetnost zapravo je mala, ali očigledno agilna nevladina udruga, a predstavljanje uz koordinaciju producentice Instituta Taguhi Torosjan na površinu je izbacilo onaj drugi, nevidljivi Erevan, koji za konkretnije predstavljanje kroz kazališna ostvarenja, narodski rečeno, nije imao love. „Teško je u Armeniji biti dijelom nezavisne scene“, čulo se nekoliko puta za vrijeme događaja, osmišljenog prezentacijama u Power Pointu, ponekom slikom i videomaterijalima za koje su autori jamčili da ne traju dugo, kao da se ispričavaju što uopće troše nečije vrijeme. Glumica, dramaturginja i redateljica Nanor Petrosjan, redatelj Samson Movesesjan, predstavnici kazališne skupine MIHR te mnogi drugi erevanski alternativci pokazali su tek djelić vlastitih radova, pazeci da ne uzmu vrijeme jedan drugome, mučeci se s neposlušnim kompjutorom na kojem se u kratkim pauzama mogla vidjeti ikonika upaljenog servisa Torrent i opomena zbog neregistriranog Microsoftova Officea, tajni znakovi raspoznavanja svake poštene nevladine udruge bilo gdje u svijetu. Devedeset minuta prošlo je u trenu, kongresmeni su brzo odjurili na drugu obavezu na drugom kraju grada, a nezavisni, nevidljivi Erevan ostao je iza

Spomenik Aramu Hačaturjanu ispred Državne opere

zatvorenih zelenih vrata, čekajući da sva ta strka prođe kako bi opet krenuo iz početka u nekoj od kazališnih dvorana, koju neće do kraja moći otplatiti prodanim kartama. Napuštajući Erevan, oba njegova lica stapaju se u jedinstvenu sliku. Ulašteni vulkanski kamen rezidencija u središtu i sirotinjski *slamovi* u četvrti Kond, najmoderniji BMW-ovi i muzejski kamioneti marke Kamaz, državnim novcem zbrinuti kazališni *mainstream* i gerilski organizirana alternativa, svi ti međusobno suprotstavljeni polovi ocrtavaju široki raspon ekonomskog i kulturnog krajobraza armenske metropole. Imučni Erevan i njegov ubogi dvojničnik dvije su strane istog novčića, jednako bitni putokazi za uspješno čitanje kulturom zanimljivog grada, koje se u jednodnevnom posjetu moglo tek ovlaštati započeti. Gluha ranoujutarnja vožnja uspavanim ulicama iz Erevana prema aerodromu Zvartnots stvara tjeskobnu atmosferu, nalik onoj iz tugaljivih šlagera u *Ničijoj zemlji*. Mitska planina Ararat, poput masivnog podsjetnika na neizbježnu smrtnost, s prvim zrakama sunca počinje se nazirati u daljini.